

Předmluva

Myšlenka je nejneposednější z lidských statků. Nevstupuje do světa jako kámen, který lze položit na pozemek a obehnat ploty, ani jako dům, jehož práh odděluje vnitřek od vnějšku. Přichází spíše jako vítr: dotkne se jednoho člověka, přenesení se k druhému, promění se v řeč, obraz, melodii, vzorec, algoritmus či zdrojový kód, a přitom neztrácí nic ze své původní síly. Nebo jako světlo: plamen jedné svíce může zapálit druhou, aniž by první pohasla. *Thomas Jefferson* tuto zvláštní povahu idejí vystihl slovy, že ten, kdo od nás přijímá myšlenku, přijímá informaci, aniž by nás ochudil, tak jako ten, kdo si od našeho plamene zapálí svou svíci, přijímá světlo, aniž by nás ponořil do tmy. V této prosté metafoře je obsaženo celé drama práva duševního vlastnictví: nehmotný statek je ze své přirozenosti sdílený, nevycerpateľný a vzpírající se výlučnosti, zatímco právo jej často činí předmětem výhradního panství, *ius excludendi*, zákazů a kontrol.

V přirozeném stavu - ve svém *status naturalis* – nemají myšlenky ploty. Lidský duch, dokud není omezován právní normou, smlouvou, technickými opatřeními či působením institucionální moci, se pohybuje v prostoru obecné svobody jednání (*Gemeinfreiheit*). Člověk vidí, slyší, napodobuje, přetváří, odpovídá, kombinuje a tvoří z toho, co jej obklopuje. *Isaac Newton* v dané souvislosti příhodně řekl, že viděl dál proto, že stál na ramenou obrů.

Kultura ani věda se nerodí ve vzduchoprázdnu, nýbrž v nekonečném rozhovoru s minulostí; výsledky nevznikají *ex nihilo*, nýbrž jako řetězec pochybností, korekcí a navazování; technologie není zjevením izolovaného génia, nýbrž sedimentem společného úsilí.

Právo duševního vlastnictví tak od počátku stojí před paradoxem: má chránit tvůrčí individualitu či investici, aniž by udusilo společný dech vědy a kultury? Má odměnit autora, aniž by z myšlenkového světa učinilo souostroví uzavřených držav či exkluzivních ostrovů? Má dát řád tam, kde by absolutní svoboda mohla vést k nespravedlnostem? Současně však nesmí zapomenout, že každé výlučné právo k nehmotnému statku je pouze právní konstrukcí, nikoli přírodním zákonem!

„Duševní vlastnictví“ nehmotných statků je proto vždy určitým aktem právní imaginace. Právo přichází do krajiny lidské tvořivosti a začíná v ní vytyčovat hranice: zde je dílo, zde nositel práv, zde licence, zde zákaz, zde výjimka, zde konec doby ochrany. Staví ploty tam, kde předtím vanul vítr, a zapaluje strážní ohně tam, kde světlo svíčky kdysi pradávno putovalo volně hranicemi bez nutnosti získávat víza. Tyto ploty ovšem nejsou nutně nespravedlivé. Bez nich by mnohdy nebylo možné vytvořit ekonomické podmínky pro profesionální autorskou tvorbu, technologický vývoj, investice do inovací či odpovědné nakládání s výsledky duševního úsilí. Právo duševního vlastnictví z tohoto hlediska není pouhou represí svobody; je také jejím architektem. Ale jako každý správný urbanista by mělo vědět, kde stavět zdi, kde brány a kde ponechat otevřená náměstí!

Právě zde se objevuje veřejná doména (*public domain*) jako tichý, avšak nezbytný protipól výlučnosti. Je to prostor, v němž se kultura, věda a inovace znovu nadechují; místo, kam se autorská díla vracejí po skončení své exkluzivní pouti, aby se stala stavebním materiálem dalších generací. V tradičním pojetí můžeme hovořit o „časové *public domain*“, „strukturální *public domain*“ nebo „výjimkové *public domain*“. Po odvanutí právní ochrany vidíme před sebou krajinu, do níž autorská díla dopadají podobně jako podzimní listí, když čas setřese poslední zbytky exkluzivity. Taková *public domain* je nesmírně důležitá, ale svým způsobem pasivní. Je to sice pozice svobody, ale nastává až poté, co exkluzivita dokončí svou práci.

Vedle ní však moderní duševněvlastnická doktrína i právní praxe stále zřetelněji formují pojetí jiné: „autonomní *public domain*“. Zde již nejde jen o to, že dílo do svobody zpátky „propadne“, nýbrž že je do ní vědomě uváděno. Svoboda se nestává opuštěným prostorem, nýbrž výsledkem autonomie vůle.

Autor, programátor, vědec či instituce se nerozhodují pouze chránit a vylučovat, ale také aktivně sdílet, zpřístupňovat a zvát druhé ke spoluúčasti. Fenomén *Free and Open Source Software*, stejně jako svobodné licence typu *Creative Commons*, představuje jednu z nejpozoruhodnějších autorskoprávních invencí digitální epochy. Copyleft, otevřený zdrojový kód, veřejná nabídka licenčních podmínek – to vše jsou nástroje, jimiž se autorské právo proměňuje v otevřený prostor sdílení.

FOSS je v tomto smyslu moderní „digitální občinou“ či „digitálním náměstím“, chcete-li. Není to prostor bez pravidel, nýbrž oblast se zvláštním řádem: kdo vstoupí, může užívat, studovat, měnit, šířit a navazovat, avšak často za podmínek, které mají zachovat tutéž možnost i pro další příchozí. Svoboda zde není anarchií! Je licenčně podmíněná, technicky zprostředkovaná a komunitně opatrovaná. Zdrojový kód se v ní podobá prameni v kašně na náměstí: má-li zůstat živý, nesmí být zazděn do soukromého sklepení; má proudit a napájet další projekty. A přesto ani zde nelze podlehnout romantickému pokušení. Otevřenost má své náklady, *compliance* mechanismy, odpovědnostní otázky, ale i bezpečnostní rizika.

Do této krajiny nyní vstupuje umělá inteligence – digitální *Prometheus*, který si od lidstva bere oheň slov, obrazů, zvuků, gest a kódu, aby z něj vykoval nové výsledky. Nebo snad možná též *Golem*, jenž se učí lidské řeči z nánosů textů, obrazů a dat, ale jehož čelo nenese jednoznačný nápis pravdy ani poslušnosti. Umělá inteligence činí staré otázky duševního vlastnictví náhle naléhavějšími a méně pohodlnými. Co znamená „užít dílo“, není-li čteno člověkem, nýbrž strojem? Co znamená kopie, je-li jen dočasnou fází výpočetního procesu? Co znamená inspirace, je-li rozptýlena v miliardách datových souborů? A co znamená tvůrčí autonomie, když výstup vzniká na hranici promptů, statistického odhadu a algoritmů?

Trénování modelů na datech vytvářených lidmi je proto jedním z nejdramatičtějších střetů současnosti. Na jedné straně stojí argument poznání: *text and data mining* jako forma analýzy, jako digitální čtení světa, jako těžba vzorců z rozsáhlých informačních masivů. Z tohoto pohledu se zdá, že AI model nevstupuje do galerie jako zloděj obrazů, nýbrž jako badatel, který zkoumá struktury, podobnosti a souvislosti; že netěží drahokamy z cizí pokladnice, ale hrubý kámen z veřejného lomu informací, aby z něj vytvořil nové nástroje.

Na straně druhé však stojí zkušenost autorů, programátorů a vydavatelů, pro něž se tatáž operace může jevit jako gigantické přisvojení lidské tvořivosti: tiché vysátí hodnoty z jimi produkováných děl, která byla vytvořena s námahou a osobním otiskem (*personal touch*, *l'empreinte de la personnalité de l'auteur*). Co je pro jedny analytickou extrakcí, může být pro druhé parazitováním na cizích výsledcích.

Právo zde nemůže vystačit s jednoduchou odpovědí. Institut TDM není pouhou technikálií v poznámce pod čarou; je prubířským kamenem toho, zda právní řád dokáže rozlišit mezi poznáním a exploatací, mezi čtením a rozmnožováním, mezi oprávněným navazováním a nepřiznanou apropriací. Ještě složitější je situace u děl šířených pod svobodnými licencemi. *Free licenses* nejsou abdikací autora na autorskoprávní ochranu jeho výsledků. Naopak, jsou projevem vůle sdílet za určitých podmínek, v určitém normativním horizontu a často také s určitým etickým očekáváním. Užití *open-source* kódu či otevřených dat pro trénování AI modelů proto nelze posuzovat pouze otázkou, zda „něco bylo veřejně dostupné“. Veřejná dostupnost totiž není totéž co právní bezbřehost. Otevřená brána není pozvánkou k odnesení plodů ze zahrady. Právě zde se ukazuje, jak nebezpečné je zaměňovat faktickou přístupnost za právní dovolenost!

Monografie, k níž se tato předmluva vztahuje, vstupuje do tohoto spleteného prostoru s mimořádnou ambicí a zároveň s potřebnou pokorou. Její autoři precizně tkají plátno z neaktuálnější české i zahraniční literatury, z evropské i zámořské judikatury, z právních předpisů i z technických reálií, které nelze u softwarových výsledků od práva nikdy oddělit. Nezůstávají u povrchního obdivu k otevřenosti

ani u defenzivního právníckého podezření vůči technologické praxi. Naopak ukazují, že skutečné porozumění FOSS vyžaduje dvojí gramotnost: schopnost číst ustanovení zákona i zdrojový kód, chápat autonomii vůle i architekturu softwarových závislostí, rozumět licenčním doložkám i kontejnerům, CI/CD pipeline, SBOM, SCA, API, serverless prostředí, modelům umělé inteligence a jejich datovým vrstvám.

V tom spočívá významná hodnota této knihy. Neuzavírá se do slonovinové věže akademismu, kde by se právo duševního vlastnictví proměnilo v abstraktní geometrii pojmů. Zároveň však nerezignuje na doktrinální přesnost a nesnižuje právní analýzu na praktickou příručku bez hlubšího teoretického zakotvení. Současně velmi dobře propojuje rigidní paragrafy s tekutou technologickou realitou.

Je to kniha o právu, ale také o důvěře. O důvěře v to, že svoboda může být právně organizována, aniž by přestala být svobodou. O důvěře v to, že technologie nemusí být temným lesem mimo dosah právního poznání. O důvěře v to, že i v éře umělé inteligence lze zachovat smysl autorství, odpovědnosti, autonomie a férového sdílení. A konečně o důvěře v to, že právník, technik, vývojář, podnikatel, výzkumník i soudce mohou vést společný rozhovor, pokud naleznou jazyk dostatečně přesný pro právo a dostatečně otevřený pro technologii.

Nehmotné statky budou i nadále unikat ze sevření právní exkluzivity, protože to patří k jejich povaze. Myšlenka bude dál vanout jako vítr a světlo bude dál přeskakovat z jedné svíce na druhou. Otázkou není, zda tento pohyb zastavíme? Nezastavíme! Klíčové je, zda jej dokážeme vést tak, aby se z něj nestal požár ani tma; aby ochrana netlumila tvorbu a svoboda neničila spravedlnost; aby digitální *Prometheus* nezapomněl, odkud vzal oheň, a aby *Golem*, kterého jsme naučili lidské řeči, nezískal moc nad slovem bez lidské odpovědnosti. Tato monografie je v tomto ohledu dílem mimořádně aktuálním. Pomáhá pochopit, jak si lidstvo v éře umělé inteligence může uchovat vládu nad svými vlastními myšlenkami – nikoli tím, že je uvězní, ale tím, že jim dá spravedlivý autonomní řád.

V Brně, 8. července 2026

doc. JUDr. Pavel Koukal, Ph.D.